

A DEBRECZENI HITVITA.

Az 1567. évi február 24., 25. és 26. napjain Debreczenben tartott zsinat, melyen a mai tiszántúli és tiszáninneni ref. egyházkerület esperességei alig kivétel nélkül részt vettek, századokra kiható jelentőséget nyert azáltal, hogy két terjedelmes hitvallás szerkesztése mellett elkészíté a magyar ref. egyház legelső törvénykönyvét, melylyel határozott alakban megállapítván az egyház szervezetét, szilárd alapját tette le a tiszavidéki kálvini szellemű egyháznak.

Ez alap letevése, a hitvallásnak és alkotmánynak minden irányban való határozott körvonalozása égető szükségét elégitett ki. Az unitarismus már bomlást kezdett előidézni a reformátusok között. Miután az erdélyi magyarok 1564-ben egy kicsiny töredék kivételével¹ a lutherismussal szemben az úrvacsorájának ref. szellemű felfogása mellett nyilatkoztak, s a pár évvel előbb magyar luth. püspökséget viselt Dávid Ferenczet választották első püspöküknek, ennek vezetése alatt csakhamar, már 1565 óta, s kivált a gyulafehérvári első hitvitának (1566. ápril 24.) rájuk nézve nem valami szerencsés kimenetele után fokozódó buzgalommal terjesztették az unitarismus elvét, sőt a Tisza környékén lakó reformátusokat is átvinni igyekeztek az új vallásos irányra.

Noha Dávid Ferencznek és erdélyi elvtársainak a befolyása és működése csak az Erdélylyel szomszédos megyékre ter-

¹ A sacramentariusok ellen nyilatkozó, 1557. évi kolozsvári zsinaton, melyen a szász és magyar lutheránusok egyiránt jelen voltak, az önálló testületet képező kolozsvári egyházközségen kívül a következő nyolcz magyar egyházmegye esperesei vettek részt: szilágyi, gyalui, küllői, székelyföldi, belső-szolnoki, dobokai, tordai és kalotai. Az 1565. évi szebeni zsinat végzéseinek aláírói közt ellenben már csak egyetlen egy magyar egyházmegyének, a küllőinek az esperese fordul elő, noha azt is az összes lutheránusok tartották. Épen ilyen rohamos hanyatlás érte pár év múlva a ref. egyházat, midőn Dávid Ferenczet követve szinte az összes magyarok unitáriusokká lettek.

jedt ki, a tiszáninneni reformátusok szintén nem élveztek háborítatlan nyugalmat. Egri Lukács, ki Kolozsvárról került vissza szülőföldjére, az erdélyiekkel egyidejűleg lépett fel a Szentháromság orthodox tana ellenében. Az 1566. január 22-iki gönczi zsinat hosszas vita után sem ment vele semmire, tételeit nem vonta vissza s elveit azután sem szünt meg hirdetni.

A főleg Károlyi (Radics) Gáspár által vezetett tiszáninneniek nemsokára kényszerítve érezték magokat az erélyes fellépésre. A debreczeni zsinatot átható eretnek-üldöző szellem, mely az ott hozott végzéseknek számos tételében nyert kifejezést, az unitáriusokat pártoló János Zsigmond uralma alatti országrészben, tehát épen Debreczen környékén is, tényekben nem nyilvánulhatott, s így a Melius superintendentiájára nézve csupán elvi kijelentés jellegével birt. Másként állt a dolog a debreczeni zsinatnak szintén alkotó elemeit képező tiszáninneni egyházmegyékben, melyek a lutheránusokkal rokonszenvező Miksa király s közvetlenül a nyilt lutheránus Schwendi Lázár, felsőmagyarországi főparancsnok kormányzata alatt a Szentháromság védelmében még akkor is pártfogásra számíthattak, ha erőszakot kívánnak alkalmazni az ellenkező nézet elnyomására.

Ebben a reményben hívták össze Károlyi és társai 1568. január 6-ára a szikszói zsinatot, melynek céljául a meghívóhoz csatolt s a zsinaton megvitatandóknak jelzett tétélekkel a debreczeniéhez hasonlóan a ref. egyház álláspontjának az összes többi felekezetekkel szemben való határozott megállapítását tűzték ki. 1567. november 15-én kelt e meghívó, mely a tiszántúli egyházkerület lelkészeihez is szólott. Két nappal később folyamodványt intéztek Schwendihez, melyben első sorban arra kérték, hogy a már kitűzött s egybehívott zsinatot meg ne akadályozza. Kérelmöknek azonban épen erre a legfontosabb részére nem kaptak kedvező választ. Schwendi ugyanis észrevévén, hogy a zsinat nemcsak az általa is eretnekségnek tartott unitarismus megtörését célozza, hanem egyúttal a kálvini irányt a lutherismussal szemben szintén meg akarja erősíteni, az ilyen törekvést már előzőleg, 1567. január 30-án eltiltó rendelete értelmében a szikszói zsinat megtartásának határozottan ellene nyilatkozott. Mindamellett Egri Lukács elhallgattatása neki is szíven feküdvén, e végett megtette, a mi tőle telt, tudniillik elfogatta és börtönbe vettette.¹

¹ Egri elfogatását rendszeren későbbre, a kassai zsinat utáni időre szokták tenni, de tévesen, mert Dávid Ferencz a Tordára kitűzött zsinat

Midőn Meliusék értesültek a szikszói zsinat betiltásáról. Váradon deczember 4-én összegyűlvén, szükségesnek ítélték, hogy most már ők tegyenek próbát szellemi fegyverekkel az unitarismus terjedésének meggátlására. E célból elhatározták, hogy a következő **1568. évi február 2-án Debreczenben zsinatot tartanak**, melyre a meghívót ez összejövételökből deczember 14-iki kelettel ki is bocsátották. A meghívóban előadván, hogy Dávidék felújították a régi eretnekségeket, melyeknek megdöntésére az igaz hit követőinek mindent meg kell tenniök. Jelzik, hogy miután az e végből tervezett szikszói zsinatot a sátán megakadályozta, jónak látják, hogy hasonló czéllal Debreczenben gyűljenek össze. Miért is felszólítják valamennyi lelkipásztort a megjelenésre, az ellenkező értelmű erdélyieket is. Mert ők már többször jártak Erdélyben, így legutóbb az 1566. évi ápril. 26-án és 27-én, hogy a fejedelem rendeletére megczáfolják azoknak tévelygő tanait. És akkor kénytelenek is voltak aláírni a Meliusék nézetét, a mit saját kézírásuk igazol. Ha pedig világosságra jöni nem akarnak, nyilvánosan fel fogják ismerni Meliusék, hogy elveik sötétségben, a sátán birodalmában bírják eredetöket.

A szikszói zsinat a kitűzött időben a Schwendi tilalma daczára is megtartatott. A tiszántúliak, köztük Melius, Czeglédi György és Thuri Pál szintén jelen voltak. Hogy az unitáriusoknak s legközelebb Egri Lukácsnak az ügyében nem sokat végezhettek, kitűnik abból, hogy alig pár héttel később, még jan. 27-én — már ekkor a Schwendi engedelmevel — Kassán újabb zsinatot tartottak, még pedig lutheránus és református lelkészek együttesen, tisztán az Egri ügyének elintézésére.¹ A tiszántúliak azonban e zsinaton nem vettek részt, s így nélkülök folyt az le.

Mi akadályozta őket a megjelenésben? A lutheránus lelkészek részvétele? Hiszen Erdélyben is kezdet fogva küzdöttek az unitáriusok ellen... Nem kaptak talán Schwenditől menlevelet? Hát talán az általa betiltott szikszói zsinatra kaptak volt?! És épen ez alkalommal miért is tagadta volna meg tőlök? Nem feküdt-e szíven neki is a Szentháromság elvének

meghívójában már mint börtönben levőről emlékezik róla, már pedig ez 1568. jan. 20-án kelt, a kassai zsinat ellenben csak 27-én tartatott.

¹ Egyháztörténezeink előadása ez események egyes mozzanatait tekintve, kissé zavaros. Előadásuk szerint ugyanis a szikszói zsinatot Schwendi, a ki engedélyezte, akadályozta volt meg, és pedig már elkezdése után. Ám ha így történt, ugyan honnan tudhatják vala a tiszántúliak már 1567. decz. 4-én, a mi 1568. jan. 6-án történelmet s hogyan beszélhettek a később bekövetkezendőről? Vagy valami egyéb van a dologban?!

győzelme?... Eltiltotta őket a megjelenéstől János Zsigmond? Miért tiltotta volna, mikor már tudhatta, hogy nélkülök is vesztett pere van az Egri személyének? Hogy pedig az elvi harcztól épen a fejedelem egyáltalában nem féltette az unitarismus ügyét, azt nem egyszer bebizonyította.

Igy nem marad számunkra más feltevés, mint a mi az előzményekből önként következik, tudniillik, hogy a Debreczenbe, február 2-ára, tehát a kassai zsinathoz legközelebb eső napok egyikére kitűzött zsinatuk tartóztatta vissza a tiszántúliakat.

Igaz, hogy ennek megtartásáról a közkezen forgó egyháztörténeli forrásművek nem szólnak s újabb történezeink is hallgatnak felőle, annyival inkább, mert Dávid Ferencz a meghívást visszautasítván, január 20-iki kelettel egyszersmind egy, Tordán márczius 3-án tartandó zsinatra bocsátott ki meghívót, melyben Meliust és társait is felhívja a megjelenésre és vitatkozásra. Blandrata pedig január 27-éről írja, hogy nem felelnek meg a meghívásnak, a mely kelet azonban épen úgy lehet sajtóhiba eredménye, mint a hogy némelyek január 10-nek írják a Dávid meghívójának a keletjét.

Ám a debreczeni hitvita 1568. február 2-án mégis valószággal megtartatott, még pedig épen a Dávid Ferencz jelenlétében.

Hogy Debreczenben nyilvánosan folyt vita az unitáriusok és kálvinisták között, arról megemlékszik Melius ama levelében, melynek kíséretében az 1570. évi csengeri zsinat alkalmából János Zsigmondnak megküldé Genfben kiadott három művét. Azt írja benne ugyanis: «Cum igitur et nunc Tsengerini convenissemus, comparere Adversarii Blandratistae noluerunt, cum salvum conductum Principis Germanorum illis exhiberem et offerrem; promitteremque illis salvum reditum; sed mala causa facit semper timere. Nos rejectis omnibus difficultatibus comparuimus, quotiescunque S. M. V. mandavit. Illos quoque S. M. V. cogat, ut ad liberum Colloquium ad nos egrediantur, ut ex Verbo Dei nobiscum conferant. Nam certissime persuasi sumus, sicut *Debrecini publice*, et Varadini coram S. M. V. declaratum est, eos duobus solum argumentis ex Verbo Dei sumptis obmutescere, sicut et nunc in Belenyés, Bekes, Lasko et Tholnae Francisco-Blandratistae convicti et conclusi sunt.»¹ Vagyis a saját és hívei eljárását, mely szerint ők a hányszor csak hivattak, mindig elmentek Erdélybe vitatkozni, szembeállítva a Dávidékéval, kik félnek hozzájuk kijöni, mivel a mikor künn jártak még

¹ Lampe-Ember: Historia ecclesia ref. in Hungaria. Utrecht. 1728. 267 l.

vitatkozni, mindig legyőzettek. E vitatkozások egyike Debreczenben nyilvánosan, azaz közönség előtt folyt le.

Más hiteles adatok még bizonyosabbá, teljesen kétségtelenné teszik, hogy Debreczenben tényleg disputáltak a reformátusok és unitáriusok, köztök épen Melius és Dávid is. Ezeket az adatokat Kanyaró Ferencz a «Dávid Ferencz Debreczenben» (Keresztény magvető 1892.) című dolgozatában már felsorolta. Így a gyulafehérvári második hitvita tárgyalásait leíró két munka közül a Dávid által kiadottnak B4. levelén az első napról ezek olvashatók: «Melius hanc responsionem distinctione voluit declarare, dicens, Deum in sacris dupliciter considerari, communiter et distincte, seu inclusive et exclusive, uti Debrecini dixerat: Quando communiter dicitur, totam Trinitatem designari, quando vero distincte, Patrem tantum, vel Filium, vel Spiritum Sanctum». Azután a nagyváradai hitvita leírásában fordul elő több olyan részlet, melyek minden kétséget eloszlatnak az iránt, hogy volt-e csakugyan Debreczenben hitvita? A vita negyedik napján ugyanis hivatkozik rá Dávid Ferencz, midőn így szól: «Debreczenben ezt fogadád, hogy megbizonyítod...» (S3. levél); Melius pedig az ötödik napon ekként szól Dávidhoz: «Debreczenben így vala fogadásunk, hogy megbizonyítsad...» Erre Békes Gáspár adja meg a választ, a többi közt ezt is mondva: «Debreczenben azt ígéréd, hogy meg akarod bizonyítani itt a disputatióban...» (T2—3. levél).

Meliusnak továbbá egy Kanyaró által fölfedezett címlap nélkül levő munkája hasonlóan említést tesz e tárgyról, midőn a «Quaestiones haereticis objiciendae» között egy kérdésre ekképen adja meg a feleletet: «Bizony sehol nincs ez az írásba; sőt ez vagyon, hogy az Fiú is egy Isten, mint az Atya. De mi Franciscanusok ezt orozva mondjuk, mert rám sem Debreczenben, sem Váradon Varga Ferencz ezt meg nem bizonyíthatta» (D3. levél). Tehát épen úgy, mint a János Zsigmondhoz intézett levelében ezt a két várost említi, mint fontosabb disputatiók helyét.

Mindezekből világosan kitűnik, hogy Dávid csakugyan járt Debreczenben, és pedig vitatkozni, miről Békes Gáspár és természetesen maga a fejedelem is tudott. Megdőnti e tény első sorban Dávid ama kifogásának alaposságát, a melylyel visszautasítja a tiszántúliak zsinati meghívóját, tudniillik, hogy reájok nézve nem bátorságos általában a Tiszán túl való utazás a törökök és németek becsapásai miatt, a specialiter Debreczenbe menetel pedig azért nem, mert annak egy vérengző indulatú lelkésze van, a ki minden hívők ellen agyarkodik s az őket vértök szomjazza. Feltéve, hogy 1568. elején alapos volt ez a

feltevés, máskor is annak kellett lennie, s ha ennek daczára valamikor egyáltalában elmehetett Debreczenbe, miért ne mehetett volna épen akkor?

Közel áll az a feltevés, hogy a János Zsigmond egyeneslelkűségének és igazságszeretetének, vagy talán épen fejedelmi befolyása és hatalma tudatának ez az ürügy felette visszataszított s annak érzetében, hogy az ő országában a másnézetűek ellen senki sem merészelhet erőszakra vetemedni, talán önmaga rendelte meg Dávidéknak, hogy tagadó válaszuk daczára is részt vegyenek a debreczeni disputatióban. És a következmények önként érthetőleg meg is mutatták, hogy semmi veszedelem nem fenyegette őket Debreczenben, akármikor s akármikor is közülök ottan.

De hát csakugyan ez alkalommal történt-e a Dávid otléte s vajjon nem máskor? Kanyaró idézett cikkében azt állítja, hogy Dávidnak debreczeni látogatása a nagyváradai hitvita előtti időszakban, valamikor 1569-ben történhetett. Igen ám, de már az 1568. márcziusban tartott gyulafehérvári második hitvitán előadja Dávid, hogy Meliusnak egy tételre vonatkozólag Debreczenben nyilvánított véleménye nem is csak lényegében, hanem egyenesen saját szavaival kifejezve miképen hangzott. Kanyaró szerint azonban merész dolog volna ebből azt kovácsolni, hogy az idézett szavakat Melius Debreczenben magának Dávidnak mondotta volna, s hihetőbbnek tartja, hogy Dávid szavai a debreczeni zsinat munkálatai (nála tollhibából a debreczeni hitvallás) valamely Meliusnak tulajdonított fejtegetésére céloznak. Csakhogy azoknak egyikében sem fordul elő a Dávid- említette tétel, se más szavakkal, se a Melius szájába adottakkal. Ha pedig azt teszszük fel, hogy igen is, mondta ugyan Melius azt valami alkalommal Debreczenben, de nem Dávidnak, s ez arról csak közvetve szerzett tudomást: akkor is minden kétségen kívül áll, hogy az nem valami kisebb jelentőségű társalgás, — mondjuk — «asztalbeszélgetés» alkalmával, hanem rendszeres vitatkozás közben történt, a mi szintén nem eshetett meg máskor, mint épen az 1567. decemberben 1568. februárra kitűzött zsinaton. Hogy decembernél előbb nem történhetett, a Meliusék meghívójának imént közölt részleteiből világos.

E hitvita mellett szolgál bizonyítékkal a Meliuséktól 1568. augusztus 22-ére kitűzött nagyváradai hitvita meghívójára adott unitárius válasz is, mely e határidőnél egy héttel előbb Gyulafehérvárrt kelt¹ s mindjárt legelső mondata imígy szól: «Cum

¹ Refutatio Propositionum P. Melii . . . propositarum ad indictam Synodum Varadinam.

satis superque per inanes nostras contentiones Dei Verbum hactenus male audierit, subortis nimium altercando odiis maioribus, quid nunc quarto de re eadem acrius contendere oporteat, non videmus, tum quod contempta piarum Ecclesiarum consuetudine absque ullo fructu dimicandum sit, tum etiam quod scriptis et privatis colloquiis haec omnia sedari vel mitiora reddi facilius possint. Már most az a kérdés, hogy folyt le a megelőző három nagy vitatkozás? A gyulafehérvári két vita (1566. április és 1568. márczius) kétség alá nem jöhet. De melyik a harmadik? Gondolhatná valaki, hogy az első gyulafehérvári megelőző tordai zsinat vagy az azt követő marosvásárhelyi zsinat közül valamelyiken szintén vitatkozott Dávid és Melius. Csakhogy a marosvásárhelyin végképen nem, mert a debreczeninek előbb kivonatolt meghívójában határozottan azt mondják Meliusék, hogy *utoljára* 1566. április 26-án és 27-én, vagyis a gyulafehérvári első vita alkalmával voltak Erdélyben. De a tordai zsinat sem jöhet szóba, mert ugyan hogy disputáltak volna Meliusék a Blandrata és Dávid elnöklése alatt? és hogyan vehettek volna részt olyan „consensus” — megegyezés létrehozásában, mely az unitarismusban tovább ment, mint a később Marosvásárhelytől Meliusék nélkül megállapított hitvallás? Hogy a tordai zsinat szintén Meliusék nélkül folyt le, igazolja az is, hogy midőn annak a munkálatait az „erdélyi magyar egyház lelkészei” Gyulafehérvárra előterjesztették, egyenesen azzal a kifejezett czéllal tették azt, hogy a magyarországi egyházakból jelenlevő lelkészek megmérleljék. Kétségen kívüli e szerint, hogy a tordai zsinaton csak az „erdélyi magyar egyház lelkészei” voltak jelen, a magyarországiak pedig épen e zsinat határozatainak megvitatására és csak Gyulafehérvárra hívták meg, s nem kezdték azokat Tordán mérlegetni, még mielőtt meghozattak volna. Erre mutat az a körülmény is, hogy Meliusék ellentételeiket épen itt terjesztették elő; erre mutat az is, hogy e hitvitának a tordai zsinatától egészen eltérő, annak munkálataira nézve kedvezőnek teljességgel nem mondható eredménye lett.

Am a Dávidék- említette három nagy vitának mégis meg kellett történnie. Így aztán, miután sem Tordán, sem Marosvásárhelytől nem volt ilyen, harmadikul teljességgel nem lehet mást felvenni, mint a debreczenit, melynek ideje a gyulafehérvári két vitáé közé esett.

Itt kell megemlékeznem a Szentábrahámi Lombard Mihály unitárius egyháztörténetének amaz állításáról, hogy 1567. december 4-én az unitáriusok és reformátusok nyilvános disputatiót tartottak Debreczenben. Ez állítás épen az 1568. február

2-iki hitvitára vonatkozik, csak hogy annak idejét összetéveszti a meghívó kibocsátása előtti s a zsinattartást elhatározó értekezlet napjával. Úzoni Fosztó István szerint hasonlóképen megtörtént a debreczeni hitvita.

Bizonyos levén mind ennél fogva, hogy az összehívott zsinat és hitvita a kitűzött időben, és pedig valószínűleg épen a meghatározott napon tényleg megtartatott Debreczenben, még az a kérdés vár eldöntésre, hogy miként folyt az le, kik voltak rajta jelen s közelebbről maga Dávid részt vett-e benne?

Miért maradt volna távol? Épen ő, legerősebb támasza, mondhatni: megteremtője az erdélyi unitarismusnak! Hát nem állott-e érdekében, hogy ha már vita volt, abból ő is kivegye az őt megillető részt? És nem volt-e reá nézve kívánatos, hogy Debreczenben, a kalvinizmus legerősebb fészkeiben is ragyogtassa nagy tudományát és fényes tehetségét? És vajjon nem kellett-e megfordulnia eszében annak, hogy ha Debreczenben sikeresen működik, esetleg egy egész országrészt hódíthat meg elveinek?!

Igaz ugyan, hogy Meliusék a nagyváradi disputatiót megelőzőleg a fejedelemhez intézett előterjesztésökben (1569. október 10.) a többi közt ezt mondják: „Hiszszük, hogy szép és dicső leend ezen ügy védelmezésében győzni és szenvedni. Hogy mi ezt teljesítettük, néhány hosszú útunk bizonyítja, midőn saját védhelyökbe rejtőzött ellenfeleinket igen nagy nehézséggel, veszedelemmel, nagy idővesztéssel fészkekben fölkerestük. Bizonyoságot tesznek ők magok is magokról, midőn mi ellenfeleinket odájokból nyílt térre kihíván, reánk iskolás újonczákat (mint hajdan a farizeusok tanítványait) küldték ki”. E panaszból azt lehet következtetni, hogy valamelyik hitvitára, midőn a tiszántúliak saját kerületökbe hívták vitatkozni az unitáriusokat, ezek csúfságból diákokat küldöttek az ellenfeleiktől nagyszabásúnak tervezett vitára.

Amde másfelől bizonyos, hogy Dávid Ferencz a nagyváradi hitvita előtt s a gyulafehérvári első hitvita után, mulhatatlanul megfordult Debreczenben, sőt vitatkozott is ott Meliussal. És nem is tehető fel, hogy az orthodox tudósok vitába elegyedtek volna, ha csupán „iskolás újonczok” állanak vala velök szemben, midőn azoknak hozzájok való küldése annyira sértette önérzetöket. Minthogy pedig más vitának megtörténtéről nincs ez időből tudomásunk, mint épen az 1568. februáriról, nem marad egyéb, mint elfogadni, hogy Dávid Ferencz ennek alkalmából volt Debreczenben s ezért tudott aztán Gyulafehérvárra a Melius debreczeni állítására oly pontosan hivatkozni.

Az a kérdés már most, hogy még kik vehettek részt a

debreczeni disputatióban? Miután ennek megtörténte tisztán áll előttünk, s másrésről általánosan ismeretes az ezen időből fenmaradt «**Debreczeni Disputatio**» (másképen «Válaszúti Köfedia») című unitárius satyrikus színmű: aligha tévedünk, ha összefüggésbe hozzuk emezt a hitvitával, s azt a véleményt nyilvánítjuk, hogy történeti alapra támaszkodik, a mi természetesen épen e zsinatban keresendő. E véleménynek megerősítésére szolgál az a körülmény is, hogy a Debreczeni Disputatio, és közelebbről a benne közölt «**literae convocatoriae**», mely a Melius modorát akarja utánozni és kigúnyolni, a hitvitával összefüggő adatoknak nem egy vonásában teljesen megfelel. Az unitáriusok elleni heves kifakadásokat nem is kell említeni hasonlóság gyanánt, mert hiszen ez Meliusnál szünet nélküli volt. Mellőzni lehet a megszólítást, vagyis az olvasókhöz intézett üdvözlét is, noha lényegében mindkettőnél megegyező, a mennyiben mindenik ugyanazon lelki javakat kívánja. Sokkal fontosabb már az, hogy mind a kettőben lelkére köti Melius a papjainak, hogy erősen tanuljanak s ekképen jól fölfegyverkezve álljanak ki a vitára. Azonban a legfontosabb megegyezést mégis az képezi, hogy maga a debreczeni hitvita adataink szerint felbeszakadt. A Debreczenben ígértnek későbbi fölemlegetése arról tanúskodik, hogy valami közbejött akadály miatt nem mindent fejtettek ki a vitázó felek úgy, a hogy eredetileg óhajtották volna. Mindenesetre ez az alapja a Debreczeni Disputatió részletének, melyben betegeskedésére hivatkozva Melius kitér az elől, hogy a Szentháromság tanát «tökéletes bizonyosságokkal» megvédelmezze.

Ez a satyrikus mű, mely általában véve is sok tekintetben érdekes és értékes, ezek szerint **egyháztörténelmi** tekintetben is bír némi becsnel. Ez alkalommal még az a kiemelni való belőle, hogy, legalább részben, arra a kérdésre is megfelel, hogy kik vitatkoztak Debreczenben. Szereplő személyei közül ugyanis a következők kiléte teljes bizonyossággal megállapítható: Melius (Péter pápa), Czeglédi György váradi pap (György cardinal), Thuri Pál (Vicarius Pál), Dávid (Varga Ferencz), Blandrata (olasz doktor) és talán Szegedi Lajos, kinek csupán keresztnéve van említve. Mellékesen megjegyezve, az, hogy Czeglédi György mint váradi pap fordul elő benne, már egymagában is arra mutat, hogy csakis a váradi disputatio előtti esemény képezheti a munka alapját, a mennyiben annak idejében ő már debreczeni esperes volt. Az irtakon kívül jelen voltak még a Meliuséktól felpanaszolt unitárius tanulók és valószínűleg a tiszántúli lelkészek közül is számosan.

Eredményre a vita természetesen nem vezetett, már csak

annalfogva sem, hogy a Melius gyöngélkedésére való tekintet a már megkezdett vitát befejezni nem engedte. Am úgy is mindegy lett volna. Meg nem győzte volna egyik fél sem a másikat, a mint ez nem történt meg sem a következő hónapban Torda helyett fejedelmi intézkedés folytán Gyulafehérvárrt, sem pedig a következő évben Nagyváradon tartott disputatiókban. Erős meggyőződés mély tudományossággal párosulva nagy akadálya a nézetváltoztatásnak.

Zoványi Jenő.

A MAGY. PROT. IROD. TÁRS. FELOLVASÁSAI.

A PROTESTÁNS HITTANI ALAPELVEK HATÁSÁRÓL.

(Felolvastatott 1894. febr. 9.)

Jó eleve megjegyzem, hogy nem szörszálhasogató hittani fejtegetések útvesztőjébe akarom vezérelni a t. közönséget. Az egyoldalúság veszedelmes szirtjeit is kerülni szándékozom. Nem törekszem annak bebizonyítására, hogy a mi szép, jó és igaz él a társadalomban, az mind a prot. elveknek köszönhető. Sőt el vagyok rá készülve, hogy ha majd megmondom, milyen elvekről is akarok voltaképen szólni, hát sokan így kiáltanak fel: «Hiszen ezek nem is kizárólagosan prot. elvek!»

Ha azután megkérdezzük, hogy miféle elvek is hát azok, a melyeket a protestantismus alapelveinek tekint, bár kizárólagos tulajdonait nem képezik, röviden azt felelhetjük: *a kegyelem elve és a hit által való megigazulás elve*. És nincs kétség felőle, hogy mind a két elv voltaképen egyetemes keresztényen elv, s mindkettő csirái már az ó-testamentomban megtalálhatók. Egyik elv a másikra utal s mind a kettő a vallásos élet legtitokteljesebb mélységeibe vezet bennünket. A kegyelem elve azt fejezi ki, hogy az Isten élő Isten s nem tehetetlen bálvány, nem üres, tartalom s jelentőség nélküli szó. A kegyelem elve meg azt fejezi ki, hogy az Isten, a ki fölötté áll tökéletes hatalmával és szentségével az egész világnak, nem vonja vissza magát teremtményeitől, hanem lehajol hozzajuk, s lehajol az emberhez is, hogy idvezitse, boldogítsa, lelkét megtermékenyítse, örömeit megszentelje, kötelességérzetét fölkeltse s erősítse, még bűneitől is megtisztítsa. A kegyelem elve azt hirdeti, hogy az